

Thomas L. Friedman
KÖSZÖNET A KÉSÉSÉRT

Thomas L. Friedman

KÖSZÖNET A KÉSÉSÉRT

*Optimisták kalauza a boldoguláshoz
a gyorsulás korában*

A fordítás alapja:

Thomas L. Friedman: *Thank You for Being Late: An Optimist's Guide to Thriving in the Age of Accelerations*. First published by Farrar, Straus and Giroux in 2016.

First Picador International Mass Market Edition was published in 2017.

Picador® is a U.S. registered trademark and is used by Macmillan Publishing Group, LLC, under license from Pan Books Limited.

© Thomas L. Friedman, 2017

Fordította © Dankó Zsolt, 2018

Szerkesztette: Sebes Katalin

Borítóterv: Juhász Gábor Tamás

HVG Könyvek, Budapest, 2018

Kiadóvezető: Budaházy Árpád

Felelős szerkesztő: Koncz Gábor

ISBN 978-963-304-716-3

Minden jog fenntartva.

Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképezési úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: Szauer Péter

www.hvgkonyvek.hu

Nyomdai előkészítés: Sörfőző Zsuzsa

Nyomás: Dürer Nyomda Kft.

Felelős vezető: Aggod István

Ez a hetedik könyvem, és ki tudja, vajon nem az utolsó-e. Amióta csak 1989-ben megjelent a From Beirut to Jerusalem (Bejrúttól Jeruzsálemig)¹, rendkívül szerencsésnek mondhatom magam, hogy különleges tanár barátok vesznek körül, akik ezen a mostani utamon sem hagytak magamra. Sokan már attól az első kötettől kezdve velem tartanak, és olyanok is vannak, akik szinte valamennyi utamra kísérőül szegődtek. Hihetetlenül nagylelkűen segítettek átgondolnom az elképzeléseimet – sok-sok éven keresztül számolhatatlan mennyiségű órát áldoztak könyveim fejezeteire. Ezt a könyvet ezért nekik ajánlom: Nahum Barnea-nek, Stephen P. Cohennek, Larry Diamondnak, John Doerrnek, Yaron Ezrahinak, Jonathan Galassinek, Ken Greernek, Hal Harveynek, Andy Karsnernek, Amory Lovinsnek, Glenn Prickettnek, Michael Mandelbaumnak, Craig Mundie-nek, Michael Sandelnek, Joseph Sassoonnak és Dov Seidmannek. Elképesztő az az intellektuális energia és támogatás, amelyet tőlük kaptam – barátságuk igazi áldást jelentett számomra.

Tartalom

Első rész: TÖPRENGÉS

1. Köszönet a késésért	11

Második rész: GYORSULÁS

2. Mi az ördög történt 2007-ben?	29
3. A Moore-törvény	50
4. A szupernóva	109
5. A piac	147
6. A természeti környezet	199

Harmadik rész: INNOVÁCIÓ

7. Átkozottul gyors	233
8. AI→IA	250
9. Kontroll kontra káosz	307

10. Az anyatermészet mint politikai mentor	373
11. Isten a kibertérben?	424
12. Mindig Minnesotát keresem	450
13. Hazalátogathatsz újra (és tedd is meg!)	517

Negyedik rész: HORGONYVETÉS

14. Minnesotából a világba, és vissza	559
Utószó: Még mindig optimistán	567
Köszönetnyilvánítás	589
Jegyzetek	597
Név- és tárgymutató	619

ELSŐ RÉSZ

TÖPRENGÉS

Köszönet a késésért

Mindenki más és más – gyakran idealista – okból lép az újságírói pályára. Vannak oknyomozó újságírók, vannak, akik részletesen beszámolnak a különféle eseményekről. A száguldó riporterek a legfrissebb történések helyszíneiről jelentkeznek be, megint mások pedig a híresemények háttérének magyarázatával, értelmezésével foglalkoznak. Engem mindig is ez utóbbi érdekelt. Azért lettem újságíró, mert imádom a fordítói munkát – angolról angolra.

Élvezem, amikor egy összetett témakört megpróbálok elemeire bontani, hogy megértssem, és az olvasóknak is segítsek jobban megérteni – akármi legyen is a téma: a Közel-Kelet, a környezet, a globalizáció vagy az amerikai politika. Demokráciánk csak akkor működőképes, ha a választópolgárok ismerik a világ működését, így lehetnek képesek arra, hogy intelligens döntéseket hozzanak, hogy kevésbé essenek áldozatul a demagógoknak, az ideológiai fanatikusoknak és az összeesküvés-elméletek bajnokainak, akik jobb esetben csak összezavarják, rosszabban pedig szándékosan félrevezetik őket. Marie Curie szavait még sosem éreztem annyira igaznak és aktuálisnak, mint amikor a 2016-os amerikai elnökválasztási kampány alakulását figyeltem: „Az életben nincs mitől félni, csak mindent meg kell érteni. Most jött el az ideje annak, hogy többet értsünk, és így kevésbé féljünk.”¹

Nem csoda, hogy napjainkban mennyien félnek és veszítették el a talajt a lábuk alól. Könyvemben amellet érvelek, hogy manapság a történelem egyik legnagyobb fordulópontját éljük – amely talán példa nélkül áll azóta, hogy Johannes Gensfleisch zur Laden zum Gutenberg német kovácmester

és nyomdász forradalmasította az európai könyvnyomtatást, utat nyitva a reformációnak. Bolygónk jelenlegi három legnagyobb hatású erőtenyezője – a technológia, a globalizáció és az éghajlatváltozás – egyidejűleg változik, egyre gyorsuló ütemben. Ennek eredményeképpen társadalmaink, munkahelyeink és a geopolitika megannyi vonatkozása is átalakul, illetve újra kell gondolnunk.

Amikor a változások oly sok területén egyszerre tapasztalunk ütemváltást, nem könnyű velük lépést tartani. „Mi, emberek egy lineáris világban élünk – ahol a távolság, az idő és a sebesség mind lineáris” – mondta egyszer nekem John E. Kelly III, az IBM kognitív megoldásokért felelős alelnöke, az IBM Research igazgatója. Napjaink technológiai fejlődése azonban „exponenciális görbét mutat. Az egyedüli exponencialitás, amelyet eddig megtapasztalhattunk, amikor valami, például egy autó, felgyorsul, vagy hirtelen fékezéssel lelassul. Ekkor pedig kis ideig nagyon bizonytalanul és kényelmetlenül érezzük magunkat.” Az efféle tapasztalat felvillanyozó is lehet: „Húha, nulláról százra öt másodperc alatt, ez nem semmi!” Mégsem szeretnénk hosszú utat megtenni ilyen körülmények között. Pedig pontosan egy ilyen úton vagyunk jelenleg, érvelt Kelly: „Mára sok emberben alakult ki az az érzés, hogy a folytonos gyorsulás állapotában vagyunk.”

Egy ilyen időszakban a pánik vagy a visszahúzóadás helyett inkább meg kell állnunk, hogy elgondolkodjunk egy kicsit a dolgokon. Mindez nem holmi időpazarlás vagy figyelemelterelés, hanem egy lehetséges módja annak, hogy nagyobb eséllyel értsük meg a körülöttünk lévő világot és eredményes szerepvállalásunkat benne.

De hogy is értsük ezt? „Hogyha megnyomjuk egy gép pillanatmegállító gombját, a gép megáll. Ha viszont az embereken nyomjuk meg a szünetgombot, ők épp az ellenkezőjét csinálják – érvel tanár barátom, Dov Seidman, a *HOW* (Hogyan?) című könyv szerzője,² a globális vállalkozások számára etikai és vezetési tanácsokat nyújtó LRN (Legal Research Network) vezérigazgatója. – Ilyenkor elkezdünk gondolkodni, újragondoljuk feltételezéseinket, lehetőségeinket, legfőképpen pedig újra elkezdünk gondolkodni a legmélyebb meggyőződéseinkről is. Amint ezzel megvagyunk, elkezdhetünk egy új, jobb irányt kigondolni magunknak.”

Leginkább azonban az számít, hogy „mit teszünk az ilyen szünetekben – tette hozzá. – Ralph Waldo Emerson fogalmazta ezt meg a legjobban: »Minden szünetben hallok a hívást.«”

Nincs jobb összegzése annak, hogy mi a szándékom ezzel a könyvvel, mint hogy egy kis szünetet tartsak, s kiszakadjak a mindennapos taposómalomból, amely oly sok éven át jutott osztályrészemül a *The New York Times* újságírójaként – ahol hetente kétszer jelentkeztem saját rovattal –, hogy mélyebben eltöprenghessek a történelem – számomra úgy tűnik – alapvető fordulópontján.

Személyes függetlenségi nyilatkozatom kinyilvánításának pontos dátumára nem emlékszem, de valamikor 2015 elején történt – a szerencsés véletleneknek köszönhetően. Rendszeresen együtt reggelizem barátokkal vagy kormányzati hivatalnokokkal, elemzőkkel, diplomatákkal Washington belvárosában, a *The New York Times* irodájának közelében. Ezzel is igyekszem minél több ismeretszerzési lehetőséget belezsúfolni a napba, hiszen ha egyedül ennék, csak elvesztegetném a reggeli értékes idejét. Egyszer-egyszer viszont előfordult – hiszen ismerjük, néha milyen bizonytalan a washingtoni forgalmi helyzet, de a metróban is bármikor lehet fennakadás –, hogy a reggelizőpartnereim tíz-tizenöt, de akár húsz percet is késtek. Ilyenkor mindig idegesen érkeztek, és miközben helyet foglaltak, alig győztek szabadkozni: „Késtek a metrók a piros vonalon...”, „Dugó volt a körgyűrűn...”, „Nem csörgött az ébresztőórám...”, „Megbetegedett a gyerek...”.

Az egyik ilyen alkalommal rájöttem, hogy valójában egyáltalán nem bánom vendégeim pontatlanságát, úgyhogy így szóltam: „Ne, ne, kérlek, ne mentegetőzz! Tudod mit? Inkább én tartozom köszönettel, amiért késtél!”

Mivel késtél, magyaráztam tovább, támadt egy kis időm magamra. „Tá-láltam” pár percet arra, hogy ne csináljak semmit, csak üldögéljek, és gondolkodjam. Élvezettel hallgattam bele a szomszéd asztalnál ülő pár beszélgetésébe (lebilincselő tud lenni!), és bámultam az embereket az előcsarnokban (gyalázatos dolog!). Főleg pedig ebben a kis szünetben eltöprenghettem pár dolgon, ami már napok óta kavargott a fejemben. Szóval egyáltalán nincs miért bocsánatot kérni. Ezért inkább: „Köszönet a késésért.”

Első alkalommal ez csak úgy kiszaladt a számon, nem igazán gondoltam végig. Egy újabb eset után azonban észrevettem, milyen jólesett ez a pár percnyi be nem tervezett idő, és nem csak én érzem magam jobban tőle! Azt is jól tudtam, miért. Sok más emberhez hasonlóan én is kezdtem nyomasztónak és kimerítőnek érezni a változások szédítő tempóját. Engedélyeznem kellett magamnak (és reggelizőpartnereimnek) némi lelassulást;

meg kellett engednem magamnak, hogy egyedül legyek a gondolataimmal – anélkül, hogy a Twitteren megírnám, lefotóznám, vagy bárkivel megosztanám őket. Valahányszor biztosítottam vendégeimet afelől, hogy késésükkel korántsem okoztak problémát, először meghökkentek, majd hirtelen mintha világosság gyúlt volna a fejükben, olyasmit válaszoltak: „Értem már, mire gondolsz... »Köszönet a késésért?« Hát nagyon szívesen!”

Wayne Muller író-lelkipásztor *Sabbath* (Vasárnap) című kijózanító könyvében megjegyzi, milyen sokan panaszkodnak neki arra, „mennyire elfoglaltak”. „Nem kis büszkeséggel mondjuk ezt egymásnak – írja –, mintha kimerültségünk valami trófea volna, a stressztűrő képességünk pedig az igazi jellem megkülönböztető jegye... Az, hogy nem állunk sem a barátaink, sem a családunk rendelkezésére, hogy képtelenek vagyunk időt szakítani egy naplementére (vagy még azt se tudjuk, mikortájt van egyáltalán), hogy jóformán levegővétel nélkül, csak mielőbb igyekszünk letudni kötelezettségeinket – mindez a sikeres élet modelljévé vált.”

Én inkább szeretnék megtanulni szünetet tartani. Ahogy egyszer Leon Wieseltier író-szerkesztő mondta nekem: a műszakiak el akarják velünk hitetni, hogy a türelem csak azért válhatott erénnyé, mert a múltban „nem volt más választásunk” – többet kellett várunk a dolgokra, mivel a modemeink túl lassúak voltak, mert a széles sávú internetünk még nem volt bekötve, vagy mert még nem volt meg a legújabb iPhone-unk. „Úgyhogy ma, amikor a várakozás technológiailag már túlhaladottá vált – tette hozzá Wieseltier –, a »Kinek van ezután szüksége türelemre?« mentalitás lett úrrá rajtuk. Pedig őseink hittek abban, hogy a türelemben bölcsesség rejlik, a bölcsesség pedig a türelemből fakad... A türelem nem egyszerűen a gyorsaság hiányát jelentette számukra. A töprengésnek és a gondolatoknak is teret adott.” Ma minden korábbinál több információval és ismerettel rendelkezünk, „de a tudás csak akkor jó, ha gondolkodni is tudunk róla.”

A szünetekkel nem csak az ismereteinket fejleszthetjük. A bizalomépítő képességünket szintén javíthatjuk, „hogy ne csak gyors, hanem mélyebb és jobb kapcsolatokat hozhassunk létre embertársainkkal – teszi hozzá Seidman. – Elmélyült kapcsolatok építésére irányuló képességünk – hogy képesek legyünk szeretni, gondoskodni, remélni, bízni, közös értékeken alapuló önkéntes közösségeket létrehozni – az egyik páratlan képessége az embernek. Ez a legfontosabb, ami megkülönböztet bennünket a természettől és

a gépektől. Nem minden lesz jobb attól, ha gyorsabb, vagy gyorsabb akar lenni. Az én fejemben az unokáim járnak. Nem vagyok gepárd.”

Így talán az sem véletlen, hogy ez a könyv is egy szünetnek köszönheti megszületését – egy véletlen találkozásnak, amely nem másutt, mint egy mélygarázsban történt, valamint annak a döntésnek, hogy, szokásommal ellentétben, nem állok tovább minél előbb, hanem szóba elegyedek egy idegennel, aki szokatlan kéréssel fordult hozzám.

A parkolóőr

2014. október elején történt. Otthonról, Washington elővárosából, Bethesda-ból autóztam be a belvárosba, és a Hyatt Regency szálloda alatti nyilvános garázsba hajtottam be parkolni, mivel a szálló Daily Grilljébe beszéltem meg közös reggelit egy barátommal. Érkezéskor szokás szerint megkaptam az időbélyegzett parkolójegyemet. Miután megreggeliztünk, megkerestem a garázsban az autót, és elindultam kifelé. Odahajtottam a kasszához, és átadtam a jegyet a parkolóőrnek, aki mielőtt megnézte volna, engem vett szemügyre.

– Én ismerem magát – szólta az idősebb úr idegen akcentussal, barátságosan mosolyogva.

– Nagyszerű – válaszoltam sietve.

– Olvasom a rovatát – mondta erre.

– Igazán nagyszerű – feleltem, és alig vártam, hogy végre indulhassak hazafelé.

– Nem mindig értek egyet magával – jelentette ki.

– Nagyszerű – válaszoltam újra. – Jobb is, ha mindig utánajár a dolgoknak.

Váltottunk még pár udvarias mondatot, miközben átadta a visszajárót, majd elhajtottam. Hazafelé az járt a fejemben: „Milyen jó, hogy a parkolóőr is olvassa a rovatomat a *The New York Times*ban!”

Úgy egy héttel később ugyanabban a garázsban parkoltam: ilyenkor he-tente egyszer átszállok a metró piros vonalára a belvárosba menet. Megkaptam az időbélyegzett parkolójegyet, a földalattival bementem a városba, majd az irodában töltött nap után visszametróztam. Lementem a garázsba, megkerestem a kocsimat, majd a kijáráshoz hajtottam – és a fülkében

ugyanazzal a parkolóőrrel találtam szemben magam. Átnyújtottam a parkolójegyet, de ezúttal, mielőtt átadta volna a visszajárót, így szólt:

– Mr. Friedman, én is írok: saját blogom van. Volna kedve megnézni?

– Hogyne, hol találom? – kérdeztem. Felírta a webcímét („odanabi.com”) egy kis darab fehér papírra, amelyet amúgy a nyugták nyomtatásához használnak, majd a visszajáróval együtt átnyújtotta.

Elhajtottam. Nagyon kíváncsi voltam, milyen lehet a blogja. Útközben azonban más gondolatok is eszembe jutottak. Például: „Megáll az ész! *Ez a parkolóőr konkurenciát jelent nekem!* Saját blogja van! Ő is rovatot vezet! Mi folyik itt?”

Amint hazaértem, rákerestem a weboldalra. A blog angol nyelven – jó, bár nem tökéletes angolsággal – íródott, és Etiópia politikai-gazdasági kérdéseivel foglalkozott – ahonnan a férfi származott. A különböző etnikai és vallási közösségek közötti kapcsolatokra, az etióp kormány antidemokratikus lépéseire, valamint a Világbank egyes afrikai tevékenységeire összpontosított. A blog jól volt adjuszta, és erős demokráciapárti kiállás érződött belőle. Ugyanakkor olyan témák álltak a középpontjában, amelyek kevésbé érdekelnek, ezért nem sok időt töltöttem az oldalon.

A fickó azonban a következő héten sem ment ki a fejemből. Mi vette rá a blogírára? Mi mindent mond el a világunkról az a tény, hogy egy ilyen nyilvánvalóan iskolázott ember napközben egy mélygarázs pénztárában dolgozik, éjszakánként pedig blogot ír, ami lehetővé teszi számára, hogy részt vegyen egy globális dialógusban, és kifejtse véleményét az őt foglalkoztató kérdésekről, azaz az etiópiai demokráciáról és társadalomról?

Úgy döntöttem, itt meg kell állnom egy kicsit, hogy többet tudhassak meg róla. Csakhogy nem volt meg a személyes e-mail-címe, így az egyetlen lehetőség, hogy újra összefussunk, az, ha naponta metróval járok be dolgozni, és a mélygarázsban hagyom a kocsimat. Így is tettem.

Néhány eredménytelen nap után, egy reggel, amikor nagyon korán érkeztem, végre sikerrel jártam: blogger-parkolóőrömet ott találtam a fülkájében. Megálltam a jegykiadó automatánál, leparkoltam, kiszálltam, és intettem neki.

– Szép jó napot! Friedman vagyok újra – köszöntöttem. – Megadná az e-mail-címét? Szeretnék írni magának.

Keresett egy darab papírt, és felírta. Mint megtudtam, a teljes neve Ayele Z. Bojia. Még aznap este küldtem neki egy e-mailt, és megkértem,

meséljen egy kicsit magáról és arról, mikor kezdett blogot írni. Közöltem vele, hogy azon gondolkodom, írok egy könyvet a 21. századról való írásról, és azért is érdekel, mások miként kerülnek bele a blogírás, véleménykifejtés világába.

2014. november 1-jén küldte el válaszát, amely így szólt: „Én az odanabi.com-ra posztolt első cikkem megírását tekintem a blogírás első napjának... Természetesen, ha a kérdés arra is irányul, hogy mi ösztönöz a blogírásra, akkor azt mondhatom, hogy jó pár kérdés nyugtalanít szülőházamban, Etiópiában, amelyekről szeretném kifejezni a magánvéleményemet. Remélem, megbocsát, ha üzeneteire nem tudok azonnal válaszolni, de csak munka után van erre lehetőségem. Ayele.”

November 3-án újra írtam neki: „Mivel foglalkozott Etiópiában, mielőtt ideérkezett, és mely kérdések aggasztják a leginkább? Akkor írjon, ha ideje engedi, nem sürgős. Köszönettel, Tom.”

Még aznap megkaptam a válaszát: „Nagyszerű. Mi lenne, ha viszonsági alapon folytatnánk az együttműködést? Önt az érdekli, milyen témák nyugtalanítanak engem a leginkább, én meg azt szeretném megtanulni Öntől, hogyan közvetíthetném a legjobban az engem foglalkoztató kérdéseket a célközönségemnek és a szélesebb körű nyilvánosságnak.”

Nem késlekedtem a válasszal: „Ayele! Áll az alku! Tom.” Megígértem, hogy megosztok vele mindent, amit a publicisztikával kapcsolatban tudok, ha elmeséli az élettörténetét. Azonnal beleegyezett, és meg is beszélünk egy időpontot. Két héttel később, munka után, miután végeztem a Fehér Házhoz közel fekvő belvárosi irodámban, Bojia pedig a mélygarázsban, a bethesdai Peet's Coffee & Tea-ben találkoztunk. Egy ablak melletti kis asztalnál foglalt helyet. Őszes fekete haja volt, bajusza, és zöld gyapjúsálat tekert a nyaka köré. Kezdetnek elmesélte, hogyan lett belőle véleménycikkíró, aztán én is elmondtam a történetemet – közben kortyolgattuk a finom helyi kávé.

Bojia, aki 63 éves volt, amikor először találkoztunk, közgazdaságtanból szerzett alapidplomát a hosszú ideig uralkodó etióp császárról elnevezett I. Hailé Szelasszié Egyetemen. Ortodox keresztény, és Etiópia legnépesebb, külön nyelvvvel rendelkező népcsoportjának, az oromo nemzetiségnek a tagja. Elmesélte, hogy egyetemista kora óta oromo aktivistának tartja magát, aki egy demokratikus Etiópia keretei között támogatja az oromo nép kultúráját és törekvéseit. „Minden erőfeszitésem arra irányul, hogy Etiópia

valamennyi népcsoportja büszke lehessen nemzetiségére és etióp állampolgárságára” – magyarázta. Törekvéseivel magára vonta az etióp rezsim haragját, és 2004-ben politikai száműzetésbe kényszerült.

Bojia egy olyan iskolázott bevándorló méltóságával viselkedett, aki nappal azért dolgozik, hogy éjjelenként komolyan foglalkozhasson blogja írásával. Így folytatta: „Nem önmagában az írásért szeretnék jól írni. El akarom sajátítani a szükséges technikát. [Azért], hogy az ügyet előmozdítsam.”

Blogját Odanabi.com-nak nevezte el az etióp fővároshoz, Addisz-Abebához közel fekvő egyik város után. Odanabi jelenleg arra pályázik, hogy Oromia regionális kormányának adminisztratív és kulturális központja legyen. Bojia elmesélte, hogy közírói pályafutását különböző etiópai internetes portálokon – a Nazret.com-on, az Ayyaanntu.net-en, az AddisVoice.com-on, valamint egy oromói honlapon, a Gadaa.com-on – kezdte, de az ő nyugodt tempójuk meg az ő türelmetlensége, hogy az aktuális eszmecserékben részt vehessen, nem illett össze: „Hálás vagyok nekik, hogy kifejthettem a nézeteimet, de egyszerűen túl lassan zajlottak náluk a dolgok.” Ezért kellett, magyarázta, a parkolóóri munkájából származó, nyilvánvalóan korlátozott pénzügyi lehetőségei ellenére saját weboldalt nyitnia, hogy rendszeres publicitási lehetőséget teremtsen magának. Oldalának némi díj fejében a Bluehost.com biztosít helyet.

Az etiópai politikai küzdőteret a szélsőségesek uralják, folytatta Bojia: „A józan érvelésre nyitott középutas gondolkodás nem létezik.” Amerikában részben éppen az tette rá a legmélyebb benyomást – s ezt szeretne volna Etiópiába is magával vinni –, ahogy „az emberek kiállnak a jogaikért, de a többiek nézőpontját is látják”. (Lehet, hogy megosztott országból érkező, mélygarázsban dolgozó külföldinek kell lenni ahhoz, hogy a mai Amerikát olyan országnak lássa valaki, ahol az érvek közelebb hozzák egymáshoz az embereket, mindenesetre imádtam Bojia optimizmusát!)

Lehet, hogy ő csak a pénztárfülkében üldögél, és a visszajárót kezeli, mesélte, de mindig arra törekszik, hogy megfigyelje, hogyan fejezik ki magukat és hogyan cserélnek eszmét az emberek. „Mielőtt idejöttem, még sosem hallottam Tim Russertől – mesélte a »Meet the Press« néhai nagyszerű házigazdájáról. – Nem tudtam, ki is ő, de amikor nézni kezdtem [a műsorát], egészen magával ragadtott. Sohasem volt szélsőségesen rámenős. A tények bemutatásában könyörtelen volt, de a mások érzéseit tisztelet-

ben tartotta.” Ennek eredményeképpen, összegezte Bojia, „mire lezárta a vitákat, úgy érezhettük, hogy tartalmas információval gazdagodtunk” – és elindított valamit az interjúalany fejében. Timnek ez tetszett volna!

Tudja-e, hányan olvassák a blogját, kérdeztem tőle. „Ez hónapról hónapra változik a témától függően, de van állandó olvasóközönségem – felelte, majd hozzátette, hogy az általa használt látogatottsági mérőszámok szerint körülbelül harminc országban olvassák a blogot. – Rettentően örülnek – folytatta –, ha bármiképpen tudna segíteni az oldalam menedzselésében.”

Az a heti harmincöt óra, amelyet az elmúlt nyolc évben a mélygarázsban töltött, csak a „puszta létfenntartásra kellett – a valódi energiám a weboldalamra fordítom”.

Megígértem, hogy minden tőlem telhetőt megteszek, hogy segítsen. Ki állhatna ellen egy parkolóőrnek, aki ismeri az internetes látogatottsági statisztikáit! De meg kellett kérdeznem: milyen érzés valakinek, aki nappal parkolóőr, éjjel internetes aktivista, hogy saját globális blogja van, s miközben itt ül Washingtonban, harminc országban éri el az olvasókat – még ha nem nagy számban is? „Kicsit úgy érzem, mintha felhatalmazást kaptam volna – válaszolta Bojia habozás nélkül. – Manapság inkább azt sajnálom, hogy sok időt elvesztegettem. Már három vagy négy évvel korábban el kellett volna indítanom a blogomat, nem pedig ide-oda küldözgetnem az anyagokat. Ha a blogom fejlesztésére összpontosítottam volna, mára már nagyobb olvasóközönségem lenne... Nagyon elégedett vagyok azzal, amit csinálok. Valami pozitív dolgot teszek, ami segít a hazámnak.”

Fűtés és világítás

Az elkövetkező néhány hétben tehát két hosszabb e-mailben megírtam Bojiának, hogy általában hogyan építem fel a véleménycikkeimet; ezt újabb találkozó követte a Peet's kávéházban, hogy megbizonyosodjam róla: minden világos és érthető volt, amit írtam. Azt nem tudom megmondani, mennyit segítettek neki ezek az e-mailek, találkozásainkból azonban rengeteget tanultam – jóval többet annál, mint amire számítottam.

Először is, már önmagában az, hogy beléptem Bojia világába, felnyitotta a szemem. Egy évtizeddel korábban még kevés közös témánk lehetett vol-

na, most pedig jóformán kollégák voltunk. Mindketten arra törekedtünk, hogy szélesebb közönség elé tárjuk a számunkra fontos dolgokat, hogy részt vegyünk egy globális vitában, s hogy valamennyire hatással legyünk a világban zajló folyamatokra. Emellett mindketten egy nagyobb irányvonal részesei voltunk. „Korábban elképzelhetetlen volt, hogy egyidejűleg ennyi ember alakítsa, dokumentálja és a közönséghez közvetítse a történelmet” – jegyezte meg Dov Seidman. Egykor „a történelem alakításához hadseregre, dokumentálásához filmstúdióra vagy újságra, nyilvánosságra hozatalához pedig újságíróra volt szükség. Most bárki mozgásba hozhatja a folyamatokat: a történelem a számítógépünk billentyűin is alakítható.”

Bojia pedig éppen ezt csinálta. Művészek, írók hivatásuk mellett időtlen idők óta foglalkoztak hasonló kérdésekkel. Manapság az az újdonság, hogy milyen sokan képesek ezt „másodállásban” tenni – és ha mondanivalójuk érdekfeszítőnek bizonyul, holdvilágnál fogant gondolataik hány emberre lehetnek hatással, milyen gyorsan lehetnek a globális szintér szereplői, és ennek eléréséhez milyen kevés pénzre van szükségük.

Ahhoz, hogy betarthassam a Bojiával kötött alkuban vállalt ígéretemet, minden korábbinál mélyebben el kellett gondolkodnom a véleménycikkírás szakmai oldaláról. Amikor találkoztunk, már közel húsz éve dolgoztam kolumnistaként. Előtte tizenhét éven át voltam tudósító, és ez a találkozás most rákényszerített arra, hogy megálljak, és szavakba öltsem a tudósítás és a véleménycikkírás közötti különbséget, valamint mindazt, amitől egy rovat valójában „működni” tud.

A Bojiának elküldött két hosszabb e-mailemben elmagyaráztam, hogy a rovatvezetésnek nincs előírt receptje, nem kell hozzá tanfolyamot végeznie senkinek, s hogy ezt a tevékenységet bizonyos fokig mindenki máshogy végzi. Némi általános iránymutatással azért tudtam szolgálni. Riporterként a tények felkutatása a dolgunk, hogy megmagyarázzuk a látható és a bonyolult jelenségeket, és hogy napvilágra hozzuk és feltárjuk a felfoghatatlan és rejtett dolgokat – bárhová vezessen is ez. Az a dolgunk, hogy informáljunk, félelem és részrehajlás nélkül. Maguknak a híreknek gyakran óriási hatásuk van, de mindig egyenes arányban azzal, hogy mennyire informatívak, feltárók és magyarázók.

A véleménycikkírás más. Ha valaki kolumnista, vagy – mint Bojia – blogger, célja nem csupán a tájékoztatás, hanem a befolyásolás, a reakció kiváltása – hogy olyan megalapozottan érveljen álláspontja mellett, amivel

meggyőzi az olvasóit arról, hogy másként, nyomatékosabban vagy teljesen újszerűen gondolkozzanak vagy érezzenek egy kérdéssel kapcsolatban.

Ezért aztán, magyaráztam Bojiának, kolumnistaként „vagy a fűtési üzletben, vagy a világítástechnikában utazom”. Minden cikknek vagy blognak vagy világosságot kell gyűjtania az olvasók fejében – azaz oly módon kell megvilágítaniuk a témát, hogy más fényben tűnjék fel –, vagy fel kell tüzelniük az olvasókat, azaz olyan érzelmeket szítani a szívükben, amelyek arra készítetik őket, hogy intenzívebben vagy másként érezzenek egy kérdéssel kapcsolatban. Az ideális cikk vagy poszt mindkettőt eléri.

Ha ezt elérjük, azonnal észre is vesszük – az olvasók reakciói alapján. Mondhatják azt: „Jé, ezt nem is tudtam.” Ez jó reakció. Azt jelenti, hogy sikerült valamit megvilágítanunk. „Ebből a szempontból még nem foglalkoztam vele.” Még több fényt csiholtunk. „Sose kapcsoltam össze ezeket a dolgokat.” Még annál is többet. Aztán meg ott van a kolumnista kedvence – negyedévente egyszer, ha történik ilyesmi: „Pontosan azt írta le, amit én is éreztem, de nem tudtam megfogalmazni – Isten áldja meg, uram!” Aztán van ilyen is: „Szeretném, ha kirúgnák. Maga egy idióta. Ki alkalmazta? Örömtáncot járok, ha elbocsátják. Lemondtam az előfizetésemet.” Sikerült felszítani a kedélyeket...

De hogyan fogjunk hozzá az érzelmek felszításához, vagy a dolgok megvilágításához? Miből lesz vélemény? Meggyőződésem, hogy erre minden véleménycikkíró más-más választ adna. Röviden, az én írásaim ötlete bárhol is fakadhat: egy furcsának tetsző szalagcím egy újság címlapján, egy idegen egyszerű gesztusa, egy vezető megindító beszéde, egy naiv, gyermeki kérdés, egy iskolai lövöldöző kíméletlensége, egy menekült szívbe markoló története. Az égvilágon bármiből lehet muníció. Minden attól függ, milyen összefüggéseket látunk, és milyen mélységeket tárunk fel véleményünk alátámasztására.

Általánosabban szólva, mondtam Bojiának, rovatot írni nem más, mint egyfajta vegyészkedés – pontosan azért, mert nekünk magunknak kell előállítanunk. Egy véleménycikk nem íródik meg magától, mint egy friss hír. Egy ilyen cikket létre kell hozni.

Ez a kémiai művelet rendszerint három fő összetevő vegyítését teszi szükségessé: a saját értékeink, prioritásaink és törekvéseink; mit gondolunk arról, hogy a világ legfontosabb erőtényezői, ezek a nagy fogaskerek és csigaszorok miként alakítják az eseményeket; mit tudunk arról, hogy az

emberek és a kultúrák hogyan reagálnak (vagy sem), amikor ezek az erőteényezők hatnak rájuk.

A saját értékeinkről, prioritásainkról és törekvéseinkről szólva azokról a dolgokról beszélek, amelyekkel a leginkább törődünk, és amelyek megvalósulását a leginkább látni szeretnénk. Értékrendünk segít meghatározni a fontos dolgokat, amelyekről érdemes véleményt nyilvánítanunk, és azt is, hogy mit mondunk róluk. Nem az a baj, ha véleménycikkíróként megváltoztatjuk a véleményünket; akkor van gond, ha nincs véleményünk – ha semmiért nem, vagy éppen mindenért kiállunk, vagy csupán a könnyű és biztonságos dolgokat támogatjuk. Ki kell derülnie, hogy mely keretértékek alakítják a véleménycikkíró gondolkodását a támogatandó vagy ellenzendő jelenségekről. Vajon kapitalista, kommunista, libertáriánus, keynesiánus, konzervatív, liberális, újkonzervatív vagy marxista-e az illető?

Amikor a világ nagy fogaskerekeire és csigasoraira hivatkozom, arról beszélek, amit „a gépezetnek” szoktam nevezni. (Megemelem a kalapomat Ray Dalio, a híres fedezetialap-befektető előtt, aki „egy gépezetként” írja le a gazdaságot.) Annak, aki véleménycikkíró akar lenni, a fejében mindig ott kell lennie egy munkahipotézisnek arról, hogy szerinte ez a gépezet miként működik – mivel az az alapvető célja, hogy a masinát az általa vallott értékek irányába hajtsa. Amennyiben nincs elméletünk a működéséről, akkor a gépezetet vagy olyan irányba hajtjuk, amely nincs összhangban a meggyőződésünkkel, vagy semmilyen hatással nem lehetünk rá.

Az emberek és a kultúra említésekor arra gondolok, milyen hatással van a gépezet működése a különféle népekre és kultúrákra, és viszont, az ő reakciójuk hogyan hat a gépezetre. Végtére is a cikkeim az emberekről szólnak – azokról az örültségekről, amit mondanak és tesznek, és mindarról, amit gyűlölnék, meg amiben reménykednek. Szeretem a cikkeimet adatokkal gazdagítani – de ne feledjük: az is adat, amikor más emberekhez beszélünk. Szinte mindig azokra az írásokra érkezik a legtöbb válasz, amelyek az emberekről, nem pedig a számokról szólnak. Azt se feledjük el, hogy minden idők legsikeresebb, legnagyobb példányszámban eladott könyve is emberekről szóló történetek gyűjteménye. Bibliának hívják.

A leghatásosabb írások – magyaráztam Bojiának – e három alkotórész alapos vegyítéséből születnek: nem lehetünk hatásos véleménycikkírók, ha nincs olyan értékrendünk, amely áthatja az általunk képviselt ügyeket. Dov Seidman előszeretettel idéz emlékezetembe egy talmudi mondást: „Ami a

szívből jön, az jut el mások szívéhez.” Ami nem a szívünkéből jön, sosem jut el mások szívéhez. Gondoskodást csak gondoskodással lehet kiváltani; empátiát pedig csak empátiával. Írásaink anélkül sem lehetnek eredményesek, hogy valamennyire „kiállnánk” a világunkat alakító legfontosabb erő-tényezők ellen, arra törekedve, hogy hassunk rájuk. A gépezettel kapcsolatos nézeteink soha nem lesznek tökéletesek vagy örök érvényűek. Mindig is félkész állapotban lesznek – azzal együtt formálódnak és helyeződnek időnként új alapokra, hogy új információkat szerzünk a világ változásairól. De nagyon nehéz meggyőzni az embereket arról, hogy tegyenek valamit, ha nem tudjuk meggyőzően bemutatni nekik az összefüggéseket – azt, hogy egy-egy tett azért vezet ilyen vagy olyan eredményre, mert a gépezet fogaskerekei és csigasorai így működnek. Végül arról is beszéltem Bojiának, hogy soha nem lehetnek hatásosak az írásaink, ha nem valódi emberek ihletik és hatják át őket – nem képviselhetnek pusztán absztrakt elveket.

Hogyha az értékrendünket összerakjuk a gépezet működésére vonatkozó elemzésünkkel, valamint azzal, hogy különböző körülmények között értelmezésünk szerint ez miként hat az emberekre és a kultúrájukra, akkor olyan világnézettel rendelkezünk, amelyet aztán mindenfajta helyzetre alkalmazhatunk, amikor véleményt alkotunk. Ahogy egy adatokkal dolgozó tudományos szakembernek algoritmusra van szüksége ahhoz, hogy áthathasson a strukturálatlan és irreleváns adatok tömegén, és lássa a lényeges mintázatokat, úgy egy véleménycikkírónak világnézetre van szüksége ahhoz, hogy fényt gyújtson a fejekben, és érzelmeket szítson a szívekben.

Ahhoz azonban – javasoltam Bojiának –, hogy világnézetünket frissen és érvényesen tartsuk, folyamatos tudósításra és tanulásra kell berendezkednünk – ma inkább, mint valaha. Aki az ennyire gyorsan változó világban csak a bevált receptekre vagy a dogmatizmusra támaszkodik, csak a bajt keresi magának. Ahogy a világ egyre bonyolultabb lesz, és mind több kölcsönös függés hálózza be, minden korábbinál fontosabb, hogy tágítsuk látószögünket, és minél több nézőpontot igyekezzünk egységbe foglalni.

A témával kapcsolatos gondolkodásmódomat alapvetően Lin Wells határozta meg, aki stratégiát oktat a washingtoni Nemzetvédelmi Egyetemen. Wells szerint naivitás azt feltételezni, hogy lehet a világot úgy magyarázni, vagy úgy véleményt alkotni róla, hogy belekapaszkodunk bármely merev magyarázati sémába, egyetlen diszciplína keretei között. Wells szerint a problémákról háromféle módon gondolkodhatunk: hagyományos sémák-

ban; új sémákban; és sémák nélkül. Úgy véli, ma egyetlen fenntartható megközelítés lehetséges: „a sémák nélküli gondolkodás”.

Ez persze nem azt jelenti, hogy ne kellene véleményt formálnunk, inkább azt, hogy ne szabjunk határt a kíváncsiságunknak, sem pedig a különféle diszciplínáknak, amelyekből meríthetünk, ha tisztán szeretnénk látni a gépezet működését. Wells ezt a megközelítést – amelyet könyvemben magam is használok – „radikálisan befogadónak” nevezte el. Ez a lehető legtöbb idevágó folyamat, ember, diszciplína, szervezet és technológia elemzésével jár – ezeket a tényezőket gyakran elkülönülten kezelik, vagy teljesen kizárják. Például a mai geopolitika változó jellege csupán akkor érthető meg, ha együtt vizsgáljuk mindazt, ami a számítástechnikában, a telekommunikációban, a környezetben, a globalizációban és a demográfiában történik. Ma nincs más mód arra, hogy teljes, átfogó képet kapjunk.

Ezeket a fő gondolatokat osztottam meg Bojiával az e-mailjeimben és a kávézói találkozásaink alkalmával. Ám tartozom egy vallomással, amelyet utolsó találkozásunkkor, könyvem írásának vége felé vele is örömmel megosztottam: korábban soha nem gondolkodtam el ilyen mélyen a szakmámról, arról, hogy a rovatomba írt cikkeim mitől működnek – egészen addig, amíg véletlen találkozásunk erre nem késztetett. Ha nem állok meg és elegendem szóba Bojiával, soha nem szedtem volna elemeire, vizsgáltam volna át tüzetesen, majd raktam volna újra össze mindazt, aminek alapján a gyors változások korában értelmezem a világot.

Nem meglepő, hogy ez a téma nem akart kimenni a fejemből. Az sem meglepő, hogy a Bojiával folytatott beszélgetéseink nyomán hamarosan magamnak is elkezdtem feltenni ugyanazokat a kérdéseket, amelyeket neki ajánlottam átgondolásra: Milyen értékrendet vallok, és miből ered? Mit gondolok, hogyan működik ma a gépezet? Mit tanultam azzal kapcsolatban, hogy a gépezet hogyan hat a különböző népekre és kultúrákra, és hogy ezek miként válaszolnak erre a hatásra?

Ezekkel a kérdésekkel kezdtem el foglalkozni – a válaszaim pedig a könyv további lapjain olvashatók.

A II. rész arról szól, hogy mit gondolok a gépezet mai működéséről. Mit gondolok, mely erőntényezők formálnak át még több mindent, még több helyen, még többféleképpen és még hosszán tartóbb hatással, mint korábban? Annyit mondhatok: a gépezetet a technológia, a globalizáció

és az éghajlatváltozás egyidejű, egymással kölcsönhatásban lévő gyorsulása mozgatja.

A III. rész azt írja le, hogy ezek a gyorsuló erőtenyezőzők miként hatnak az emberekre és a kultúrákra. Vagyis hogyan formálják át a munkahelyeket, a geopolitikát, a politikát, az etikai megfontolásokat és a közösségeket – köztük azt a minnesotai kisvárost is, ahol felnőttem, és ahol az általam vallott értékek formálódtak.

A IV. rész a következtetéseimet veszi számba.

Röviden, ez a könyv nem más, mint egy rettentő hosszú véleménycikk a mai világról. Célja, hogy meghatározza azokat a kulcstényezőket, amelyek a világban végbemenő változásokat irányítják, elmagyarázza, hogyan hatnak a különböző emberekre és kultúrákra, és azonosítsa azokat az értékeket és válaszokat, amelyek véleményem szerint a legalkalmasabbak ezen erőtenyezőzők kezelésére, hogy a lehető legtöbb helyen, a legtöbb embernek, a lehető legtöbbet hozzuk ki belőlük, valamint hogy tompítsuk a legdurvább hatásait.

Úgyhogy sohasem tudhatjuk, mi lesz abból, ha megállunk egy kicsit beszélgetni valakivel. Egy szó, mint száz, Bojia a blogjához, én pedig ehhez a könyvhöz kaptam kereteket. Tekintsük e könyvet az optimisták kalauzának a boldoguláshoz és az ellenálló képesség kialakításához korunkban, a gyorsulás korában, amely minden bizonnyal a történelem egyik legnagyobb átalakulásokkal járó időszak.

Tudósítóként mindig meglepett, milyen gyakran fordul elő, hogy ha visszatérünk valahová, és újra beszámolunk egy eseményről vagy egy történelmi időszakról, olyan dolgokat veszünk észre, amelyek mellett először simán elmentünk. Ahogy írni kezdtem ezt a könyvet, nyomban világossá vált előttem, hogy a gépezetet ma irányító technológiai fordulat egy nem túl érdekesítőnek tetsző évben, 2007-ben következett be.

De mi az ördög történt 2007-ben?